

КАМ'ЯНА ДОБА

УДК 903 (477) «632.5»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.1\(29\).376](https://doi.org/10.33782/eminak2020.1(29).376)

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Олександра Кротова

Інститут археології НАН України (Київ, Україна)

e-mail: okrotova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0299-7628>

У статті висвітлено столітню історію досліджень верхньопалеолітичних пам'яток материкової, степової частини півдня України, результатом яких є створення сучасної повноцінної бази для культурно-історичних і соціально-економічних досліджень доби верхнього палеоліту Східної Європи. Представлено дані про датування та культурну атрибуцію основних пам'яток. Акцентовується увага на деяких маловідомих або раніше не досить повно висвітлених фактах, пов'язаних із вкладом тих чи інших офіційних і неофіційних наукових установ і конкретних дослідників у відкриття, дослідження й інтерпретацію пам'яток.

Ключові слова: верхній палеоліт, археологічні пам'ятки, археологічні дослідження, південь України

Матеріали пам'яток півдня України відіграють важливу роль у вирішенні проблем доби верхнього палеоліту Східної Європи. Висвітлення столітньої історії їх дослідження є актуальним для розуміння як процесу накопичення джерельної бази так і її інтерпретації, у яких приймали активну участь кілька поколінь аматорів та фахових археологів – співробітників музеїв, наукових установ і ВУЗів.

Історії відкриття та дослідження пам'яток регіону присвячена низка робіт, у яких розглядають питання історіографічного характеру. Однак вони часто обмежуються територіальними¹ та/або хронологічними² рамками. У деяких із них віддається пе-

¹ Смольянинова С.П. Палеолит и мезолит Степного Побужья: Киев: Наукова думка, 1990. 105 с.; Смольянинова С.П. История исследования каменного века Степного Побужья // Кам'яна доба України. 2003. Вип. 4. С. 84-89; Оленковский Н.П. Поздний палеолит и мезолит Нижнего Днестра. Херсон, 1991. 200 с.; Оленковский М.П. Палеолит та мезолит Пришивашья. Проблеми епіграфету України. Херсон: Придніпров'я, 2000. 170 с.; Сапожников И.В. Палеолит степей Нижнего Приднестровья. Одесса, 1994. 78 с.; Сапожников И.В. Пізній палеоліт Південно-Західної України: автореферат дис... доктора істор. наук: 07.00.06. Київ, 2005. 32 с.; Горелик А.Ф. Памятники Рогаликско-Передельского района. Проблемы финального палеолита Юго-Восточной Украины. Киев-Луганск, 2001. 364 с.; Піструїл І. Пам'ятки кам'яної доби біля села Анетівка: 40 років з початку досліджень // Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 3 (23). С. 8-20 та інші.

² Ковалева И.Ф. Очерки древнейшей истории племен степной Украины (по материалам Днепровско-Передельской экспедиции НКПроса УССР 1927-1932 гг.). Учебное пособие. Днепропетровск, ДГУ. 1980. 71 с.; Цеунов І.А. Дослідження палеоліту материкової України в останній третині ХІХ – першій половині ХХ ст.: автореферат дис.... канд. істор. наук: 07.00.06. Київ, 2018. 16 с.

ревага історії інтерпретації джерел за рахунок аналізу процесу їх формування³. Останнім часом накопичилася досить повна база даних, які стосуються як історії дослідження пам'яток так і характеру їх інтерпретації, які потребують систематизації та введення у науковий обіг.

У статті узагальнено дані про відкриття та дослідження пам'яток материкової, степової частини півдня України, які подано в хронологічному порядку та згідно їх розташування у межах основних районів концентрації, дослідження яких мали певну історію та специфіку. Представлено дані про датування та культурну атрибуцію основних пам'яток (Табл. 1). Акцентується увага на деяких мало відомих або раніше не досить повно висвітлених фактах, пов'язаних із вкладом тих чи інших офіційних і неофіційних наукових установ та конкретних дослідників у відкриття, дослідження та інтерпретацію пам'яток.

Дослідження 1910-х – початку 1940-х рр. Першими документованими пам'ятками доби верхнього палеоліту півдня материкової частини України вважаються місцезнаходження та стоянки, які було відкрито у басейні середньої течії р. Сіверський Донець в кінці 1910-х – I половині 1920-х рр. У 1919 р. поблизу с. Весела гора на косі правого берега р. Сіверський Донець за 15 км вище м. Луганська після повені місцеві жителі знайшли веретеноподібний кістяний наконечник списа разом із кістками мамонта, носорога, коня, бізона, благородного та північного оленів. Пам'ятку обстежив, визначив як пізньопалеолітичну та опублікував С.О. Локтюшев, який на той час очолював Археологічну секцію Наукового товариства Донбасу (АС НТД)⁴ (Табл. 1, 1).

Поблизу х. Рогалик Станично-Луганського району Луганської області у 1926 р. члени АС НТД на чолі з С.О. Локтюшевим відкрили на високому правому березі р. Євсуг, неподалік від місця її впадіння у р. Сіверський Донець, стоянку Якимівська балка (Рогалик І). На стоянці у 1927, 1928 та 1933 рр. було проведено невеликі розкопки коштами НТД та Науково-краєзнавчого гуртка по вивченню Дінця, у результаті яких було досліджено скупчення знахідок у культурному шарі та зібрано виразні колекції археологічних і палеонтологічних матеріалів. Спочатку дослідник датував пам'ятку неолітом, а після обстеження стоянки в 1933 р. археологами С.М. Замятніним та І.Ф. Левицьким відніс її до фінального палеоліту⁵. Зараз більшість дослідників датують стоянку фінальним палеолітом та відносять до рогаликсько-царинківської⁶ або осокорівської АК⁷ (Табл. 1, 2).

М.В. Сібільов, очоливши у 1920 р. краєзнавчий музей у м. Ізюм Харківської області почав проводити активні археологічні розвідки. Лише за кілька років він, за допомогою ентузіастів історії та археології, відкрив на р. Сіверський Донець та його притоках більш ніж 150 пам'яток первісної доби, у тому числі, кам'яного віку⁸. В Ізюм при-

³ Федорченко О.С. Пізній палеоліт Північного Надчорномор'я та Надазов'я. Історія дослідження: автореферат дис... канд. істор. наук: 07.00.06. Київ, 2010. 20 с.; Палієнко С. Проблема історико-культурного членування пізнього палеоліту півдня Східної Європи (історіографічний аспект) // Археологічні студії. Вип. 3. Київ-Чернівці, 2008. С. 3.

⁴ Локтюшев С.А. Доисторический очерк Средней Донеччины. Луганск, 1930. 36 с.

⁵ Локтюшев С.О. Палеолітична стоянка Якимівська балка на р. Євсуг Ворошиловградської області // Палеоліт і неоліт України. Т. I. Київ: Вид-во АНУ, 1947. С. 283-288.

⁶ Горелик А.Ф. Памятники Рогаликско-Передельского района.

⁷ Залізняка Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н.е. Київ, 1998. 307 с.

⁸ Сібільов М.В. Старовинності Ізюмщини. 1926. Вип. 1. 10 с.

їздять відомі археологи для того, щоб познайомитися із матеріалами та відкритими пам'ятками і допомогти краєзнавцям із їх визначенням⁹.

У 1924 р. П.П. Єфименко, співробітник Ленінградського відділення (ЛВ) ІА АН СРСР під час ознайомлення із місцезнаходженнями доби каменю, зафіксованими М.В. Сібільовим відкрив стоянку з культурними шарами мезоліту-неоліту та верхнього палеоліту в урочищі Минівський яр на правому березі Сіверського Дінця неподалік від с. Богородичне Слов'янського району Сталінської (нині Донецької) області¹⁰ (Табл. 1, 3). У другій половині 1930-х рр. М.В. Сібільов дослідив на стоянці верхній, мезо-неолітичний, шар, а у 1940 р. виявив у суглинку ще два нижніх горизонти (3, 4) доби верхнього палеоліту¹¹.

У 1935 р. науковий співробітник Сталінського округового музею краєзнавства (СОМК) В.М. Євсєєв обстежив скупчення кісток бізонів у балці Казенній (притока р. Кринки) у 4 км від залізничної станції Амвросіївка Сталінської області, яке було зафіксоване у 1910-і рр. геологами як палеонтологічне місцезнаходження¹². Він знайшов крем'яні вироби доби верхнього палеоліту як у самому скупченні кісток, так і неподалік від нього, на поверхні мису, відкривши нині широко відому палеолітичну пам'ятку мисливців на бізонів. Того ж року очолюваною В.М. Євсєєвим експедицією СОМК було закладено розкоп на кістковищі та 2 розвідувальні траншеї – на мисі-стоянці (всього 107 кв. м)¹³. У 1940 р. розкопки Амвросіївського кістковища продовжила експедиція ІА АН УРСР, якою керував І.Г. Підоплічко¹⁴ (Табл. 1, 4).

У 1930-і рр. активізувалися дослідження верхнього палеоліту у Дніпровському Надпоріжжі та в басейні р. Південний Буг, де у зв'язку із будівництвом Дніпровської та Південнобузької гідроелектростанцій співробітниками спеціально створених археологічних експедицій було проведено інтенсивні пошуки та дослідження відкритих пам'яток.

Дніпрогесівська (Дніпробудівська) археологічна експедиція очолювана акад. Д.І. Яворницьким працювала у 1927-1933 рр. У її складі було створено палеолітичний загін, у який входили І.Ф. Левицький (начальник), Т.Т. Тесля та Г.А. Авраменко. Активну участь у його роботі приймав А.В. Добровольський. У 1931-1933 рр. співробітники загону відкрили та дослідили у межах Дніпропетровської і Запорізької областей низку стоянок та місцезнаходжень кам'яної доби, у тому числі, верхньопалеолітичних¹⁵.

У 1931 р. геолог, академік В.В. Різниченко організував і очолив комплексну експедицію ВУАН у район Дніпробуду, у склад якої входило кілька бригад: геологічна, ґрунтознавча, зоологічна (очолив І.Г. Підоплічко) та ботанічна. Геологічна бригада

⁹ Цвейбель Д.С. Дослідник минулого Донбасу М.В. Сібільов (до 100-річчя від дня народження) // УІЖ. 1973. № 2 (143). С. 132-134.

¹⁰ Єфименко П.П. Стоянки каменного века в окрестностях г. Изюма // Старовинності Ізюмщини. Вип. III. Ізюм, 1928. С. 5.

¹¹ Сібільов М.В. Підсумки досліджень палеолітичних і неолітичних стоянок басейну р. Донця // Наукові записки інституту історії і археології України. 1946. № 2. С. 29-37.

¹² Мефферт Б.Ф. Детальная геологическая карта Донецкого каменноугольного бассейна. Петроград, 1923. 214 с.

¹³ Євсєєв В.М. Палеолітична стоянка Амвросіївка // Палеоліт і неоліт України. Т. І. Київ: Вид-во АНУ, 1947. С. 265-283.

¹⁴ Підоплічко І.Г. Дневники Амвросіевской палеолитической экспедиции за 1940-1949 гг. // ІАЦНБВ (Київ). Ф. № 139. Оп. 3. Спр. №187, 190.

¹⁵ Ковалева І.Ф. Очерки древнейшей истории племен степной Украины...

(В.В. Різниченко, Л.А. Лепікаш, С.І. Жарій) 1931 р. вивчала четвертинні поклади і геоморфологію порожистої частини Дніпра, а також «виконала докладне геологічне обслідування районів надзвичайно багатих палеолітичних стацій, що виявлені <...>: 1) на балці Осокорівці, 2) на Дубовій балці та 3) на балці Кайстровій»¹⁶. У 1932 р., після смерті В.В. Різниченка Л.А. Лепікаш продовжив геологічні та геоморфологічні роботи у складі Дніпробудівської археологічної експедиції¹⁷.

Т.Т. Тесля виявив у Надпоріжжі в 1931 р. перші стратифіковані стоянки доби верхнього палеоліту з культурним шаром, більшість яких розташована на лівому березі Дніпра. З них дві багатощарові (Осокорівка I та Дубова балка) – поблизу с. Свистунове Червоноармійського району Запорізької області, а три одношарові (Кайстрова балка I, II, III) – на північ від с. Петро-Свистунове Вільнянського району Запорізької області (Табл. 1, 5-9). Він же у 1931-1932 рр., заклавши на стоянці Дубова балка серію шурфів, зафіксував 8 культурних горизонтів (з них найбільш виразні – III і V) фінального палеоліту і раннього мезоліту та виявив сліди вогнищ, крем'яні вироби і фрагменти кісток тварин¹⁸.

І.Ф. Левицький у 1931 р. почав розкопки стоянки Осокорівка I, розташованої на лівому борті балки Осокорівки за 200 м від її впадіння у р. Дніпро на першій надзаплавній терасі на висоті близько 13,5 м над рівнем води із культурними залишками у лесоподібних шаруватих суглинках¹⁹.

Усі три одношарові стоянки у балці Кайстровій досліджував у 1931 і 1933 рр. А.В. Добровольський, стратиграфію вивчали І.А. Лепікаш і В.І. Громов, фауну – І.Г. Підоплічко. В культурних шарах стоянок було виявлено скупчення знахідок: по одному – на першій і третій стоянках та два – на другій. Поблизу цих стоянок А.В. Добровольський у 1933 р. відкрив та дослідив ще одну – Кайстрову балку IV, розташовану на лівому схилі балки Кайстрової. Дослідник, виявививши культурні залишки у літологічних відкладах від сучасного ґрунту до глибини 2,74 м. вважав її багатощаровою²⁰. Пізніше О.М. Рогачов, вивчаючи матеріали та польову документацію дійшов висновку, що стоянка мала один культурний шар потужністю 0,3 м на глибині 2,17-2,47 м. У ньому було зафіксовано кілька плям із вохристим забарвленням, із яких походить колекція виробів із кременю (7000 екз.)²¹ (Табл. 1, 10).

У 1932 р. І.Ф. Левицький відкрив і дослідив багатощарову стоянку Ямбург на правому березі Дніпра на південь від с. Дніпровське (Ямбург) Солонянського району Дніпропетровської області. Він зафіксував на стоянці 9 горизонтів культурних відкладів доби каменю, із яких п'ять найбільш виразних визначив як пізній мадлен

¹⁶ Різниченко В.В., Лепікаш Л.А., Клепов Ю.Д., Підоплічка І.Г. Про наукові наслідки робіт комплексної експедиції ВУАН у районі Дніпрельстану року 1931 // Журнал геолого-географічного циклу ВУАН. № 3. Київ, 1932. С. 24-28.

¹⁷ Лепікаш Л.А. Геоморфологія і четвертинні поклади пониззя р. Самари і долини Дніпра від Дніпропетровська до Запоріжжя // Матеріали комплексної експедиції в районі Дніпрельстану. Вип. 1. Київ: Вид-во ВУАК, 1934. 157 с.

¹⁸ Teslja T.T. Das Palaolith in Bereich der Dniprostroschnllen (Porogi) // Die Quartarperiode. Kyjiw, 1932. L. 4; Колосов Ю.Г. Некоторые позднепалеолитические стоянки порожистой части Днепра (Осокоровка, Дубовая балка, Ямбург) // Свод археологических источников. Вып. А 1-5. Прил. II. 1964. С. 42-49.

¹⁹ Колосов Ю.Г. Некоторые позднепалеолитические стоянки порожистой части Днепра...

²⁰ Добровольський А.В. Матеріали до археологічної карти Дніпровського Надпоріжжя в межах Запорізької області // Археологія. Вип. 7. 1952. С. 75-88.

²¹ Рогачов О.М. Палеолітичні стоянки в Кайстровій балці // Палеоліт і неоліт України. Т. I. Київ.: Вид-во АНУ, 1947. С. 249-263.

(гор. II-V) та пізній азиль (гор. I). Фауну вивчали І.Г. Підоплічко та М.І. Бурчак-Абрамович²² (Табл. 1, 11).

Недоліки в організації робіт Дніпрогесівської експедиції та репресії наукових кадрів України середини 1930-х рр. завадили публікації у довоєнні роки більшості матеріалів досліджених пам'яток, значну частину яких у часи другої світової війни було втрачено²³.

Перші відкриття та дослідження пам'яток доби верхнього палеоліту в степовій частині басейну середньої течії р. Південний Буг було зроблено на початку 1930-х рр. співробітниками Бузької археологічної експедиції Народного комісаріату освіти (НКО), яку очолив Ф.А. Козубовський. У 1930-1931 рр. на р. Бакшала, правій притоці р. Південний Буг на відстані 2-3 км від устя він відкрив на східній околиці с. Анетівка Доманьовського р-ну Одеської області стоянку кам'яної доби, яку вважав перехідною від палеоліту до неоліту. У відслоненнях берега було зафіксовано прошарки культурних залишків та сліди вогнищ. Колекція крем'яних виробів (близько 3 тис. екз.), що включала нуклеуси, скребачки, різці, ретушовані пластинки збереглася частково (Табл. 1, 12). Стоянку доби верхнього палеоліту поблизу с. Семенки Брацлавського району Вінницької області відкрив К.М. Полікарпович (наук. співробітник Білоруської АН, який працював у складі Бузької експедиції) у яру Виноград під час обстеження місцезнаходження кісток викопних тварин. У зачистках бортів яру та в кількох невеликих розкопах на різних глибинах у лесоподібних суглинках було знайдено фрагменти кісток мамонта, північного оленя та коня, а також кілька десятків обробленого кременю²⁴.

Обстеження та дослідження карстової печери поблизу с. Іллінка у 20 км на північ від м. Одеса, було розпочато у 1938 р. палеонтологічною експедицією АН УРСР під керівництвом Т.Г. Грицаєв²⁵, які він продовжив у 1939-1940 рр. разом із палеонтологом А.Д. Роциним²⁶. Археологи А.В. Добровольський (ІА АН УРСР), який досліджував пам'ятку у 1941 р. та С.М. Замятнін, який вивчав колекцію крем'яних виробів, підтвердили використання печери давніми людьми доби палеоліту²⁷ (Табл. 1, 13).

Дослідження середини 1940-х – кінця 1960-х рр. Після закінчення другої світової війни у 1945-1946 рр. було продовжено обстеження печери Іллінка археологами М.С. Бібіковим, П.Й. Борисковським, П.П. Єфименком та палеонтологами І.Г. Підоплічком і В.І. Бібіковою, більшість яких вважали її стоянкою (мисливським табором) доби палеоліту²⁸.

²² Колосов Ю.Г. Некоторые позднепалеолитические стоянки порожистой части Днепра...

²³ Ковальова І.Ф. До ювілею Дніпрогесівської археологічної експедиції 1927-1933 рр. // Проблеми археології Подніпров'я. Дніпропетровськ, 2003. С. 4-13.

²⁴ Козубовський Ф.А. Археологічні дослідження на території Богесу 1930-1932 рр. (підсумки археологічних розвідкових робіт в районі майбутнього підтоплення Бозької гідро електростанції). Київ. 1933. 100 с.; Козубовський Ф.А. Первісна стоянка на р. Бакшалі коло с. Анетівки // Наук. записки Інституту історії матеріальної культури УАН. Вип. 5-6. Київ. 1935. С. 113-124.

²⁵ Грицаєв Т.Г. Ископаемые млекопитающие в карстовых пещерах Одессы // Природа. 1958. № 6. С. 106.

²⁶ Роцин А.Д. Нові місця знаходження кісток печерного ведмеда з залишками палеоліту // Вісті АН УРСР, № 9-10. Київ, 1939. С. 68-71.

²⁷ Добровольський А.В. Печера коло с. Іллінки Одеської області // Археологія. 1950. Т. IV. С. 152-155; Замятнін С.Н. О характере культурных остатков в пещере у с. Ильинки, Одесской области // Археологія. Т. IV. 1950. С. 143-151.

²⁸ Єфименко П.П. Первобытное общество. Очерки по истории палеолитического времени. Киев, 1953. 663 с.; Підоплічко І.Г. Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР. Вип. 2. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. 234 с.; Борисковський П.И. Палеолит Украины: Историко-археологические очерки // МИА. № 40. Москва-Ленинград, 1953. 464 с.

У районі Дніпрових порогів у повоєнні 1940-і рр. працювала друга Дніпрогесівська експедиція ІА АН УРСР з метою дослідження раніше затоплених, у тому числі палеолітичних, пам'яток, у зв'язку зі спадом рівня води в Дніпрі в результаті руйнування греблі Дніпрогесу під час війни²⁹. І.В. Левицький у 1946 р. продовжив дослідження стоянки Осокорівка І, в результаті чого загальна, відкрита у 1931 і 1946 рр., площа склала 916 кв. м. Виділені на ній 22 культурних горизонти (деякі з підгоризонтами) дослідник, здебільшого, визначав як пізньопалеолітичні. З них лише горизонти VI, V-a, IV, III-в і II мали виразні культурні шари і рештки фауни. Специфіку деяких із них визначає склад фауни (зубр, кінь, мамонт, шерстистий носоріг – гор. VI) та/або структура культурного шару (залишки вогнищ, жител – гор. V-a, III-в, II), прикраси (із морських раковин – гор. IV, раковин і бурштину – гор. II)³⁰. У 2000-і рр. для гор. III-в було отримано 14С дату: 12640±60 н кал. т.р.т. (GrA-33123)³¹.

Амвросіївський комплекс продовжили досліджувати в кінці 1940-х – на початку 1950-х рр. У 1949 р. сумісна експедиція ІА АН УРСР та ІМК АН СРСР під керівництвом І.Г. Підоплічка і П.Й. Борисковського провели розкопки кістковища, у результаті чого загальна відкрита площа склала 201 кв. м., на половині якої (102 кв. м) культурний шар було повністю розібрано³². У 1950 р. П.Й. Борисковський провів дослідження стоянки, заклавши на ній два розкопи та декілька шурфів, загальна площа яких склала 106 кв. м.³³ (Табл. 1, 4).

Результати досліджень дозволили більш детально з'ясувати характер та походження скупчення кісток бізонів на схилі балки, встановити його приблизні розміри і площу та зробити підрахунки особин бізонів, останки яких у ньому знаходилися. Дослідники, згідно подібності знахідок (крем'яних виробів, кістяних наконечників списів та фауни) на обох місцезнаходженнях, більш впевнено зробили висновок про синхронність та функціональний зв'язок кістковища і стоянки. Вони також висловили різні точки зору на інтерпретацію кістковища – як місця загінного полювання на бізонів під час сезонних міграцій³⁴ або як місця проведення культових обрядів мисливців на бізонів поблизу стоянки³⁵.

Експедицією, очолюваною П.Й. Борисковським у 1949 р. було відкрито, а у 1950 р. – досліджено кременеобробну майстерню Новоклинівка II, розташовану на правому березі р. Кринки у 3 км від Амвросіївської стоянки. *Дослідження пам'ятки у 1990-і рр. продовжив Ю.Г. Коваль (ДОКМ)*³⁶ (Табл. 1, 14).

²⁹ Ковалева И.Ф. Очерки древнейшей истории племен степной Украины...

³⁰ Левицький І.Ф. Розкопки палеолітичної стоянки на балці Осокорівій в 1946 р. // Археологічні пам'ятки УРСР. Т. 2. 1949. С. 289-291; Колосов Ю.Г. Некоторые позднелитические стоянки порожистой части Днепра...

³¹ Залізник Л.Л. Періодизація та культурна диференціація верхнього палеоліту України // Археологія. № 4. 2010.С. 3-9.

³² Підоплічко І.Г. Дневники...

³³ Борисковский П.И. Палеолит Украины...

³⁴ Зубарева В.И. (Бибикова) Опыт реконструкции ископаемого стада зубров: рукопись дисс... канд. биол. наук: 03.00.08. Киев, 1948. 178 с.; Підоплічко І.Г. Амвросієвська палеолітична стоянка і її особливості // КСИА АН УССР. Вып. 2. 1953. С. 65-68; Ефименко П.П. Первобытное общество...

³⁵ Борисковский П.И. Палеолит Украины...

³⁶ Борисковский П.И. Палеолит Украины...; Коваль Ю.Г. Новоклиновка II – фінально-палеолітична кременеобробна майстерня з елементами свідерського технокомплекса в Южному Донбасі // Дослідження первісної археології в Україні (До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). Київ: Корвін-Пресс, 2008. С. 146-153.

У 1950-1960-і рр. О.В. Бодянский завдяки систематичним розвідкам і обстеженням у Надпоріжжі відкрив низку місцезнаходжень (Ненаситець III, Ворона I, II, Осокорівка V, Підпоріжний II) та стоянку Кайстрова балка VI (1966 р.) на лівому березі р. Дніпро поблизу с. Петро-Свистунове Вільнянського району Запорізької області³⁷. У 1978-1985 рр. стоянку обстежував Д.Ю. Нужний³⁸, у результаті чого було зібрано виразний комплекс крем'яних виробів, який дослідник відніс до епігравету (Табл. 1, 15).

Д.Я. Телегін та І.Ф. Левицький у 1950 р. продовжили розкопки багат шарової стоянки Минівський яр (експедиція ІА АН УРСР). У четвертому горизонті доби верхнього палеоліту, який залягав у жовтувато-палевому суглинку на глибині 2,75-2,8 м вони дослідили скупчення культурних залишків (крем'яних виробів, фрагментів кісток бізона, слідів вогнища та червоної вохри) площею понад 20 кв. м³⁹.

У Північно-Західному Надчорномор'ї співробітник Одеського археологічного музею (ОАМ) АН УРСР В.І. Красковський у 1955 р. відкрив стоянку Велика Акаража поблизу с. Великодолинське Овідіопольського (нині Біляївського) району Одеської області⁴⁰. У процесі досліджень стоянки, проведених у 1959 і 1961 рр. експедицією ЛВ ІА АН СРСР та ОАМ АН УРСР під керівництвом П.Й. Борисковського і за участі В.І. Красковського було відкрито площу 130 кв. м. та отримано численні колекції знахідок, які включали крем'яні вироби і фрагменти кісток дикого бика – зубра або тура (визначення Н.К. Верещагіна, В.І. Бібікової, І.Г. Підплічка)⁴¹ (Табл. 1, 16).

У 1967 р. В.Н. Станко і Г.В. Григор'єва, які працювали у складі Інгульської експедиції ІА АН УРСР, відкрили та дослідили у Новобузькому районі Миколаївської області багат шарову стоянку Сагайдак I, розташовану на лівому березі р. Інгул (притоки р. Південний Буг) неподалік від місця впадіння в неї р. Сагайдак. У найбільш виразному (нижньому) верхньопалеолітичному культурному шарі (глиб. 2,55-2,60 м) на площі понад 100 кв. м. було досліджено шість невеликих скупчень культурних решток (виробів з кременю, фрагментів кісток тварин, шматків гнейсу), які концентрувалися навколо залишків вогнищ. Фауна: носоріг, зубр, кінь, бичачі (визначення В.І. Бібікової). Дві дати 14С визначають часовий інтервал близько 21-20 тис. н/кал. р. т. Дослідники вказують на подібність комплексу крем'яних виробів стоянки із матеріалами Гури Пулавської (Польща) та оріньякоїдних пам'яток Анетівки I, Муралівки, Золотівки I, Рашків VI, VIII⁴² та визначають як епіоріньяк⁴³ (Табл. 1, 17).

Експедицією Одеського держуніверситету (ОДУ), очолюваною А.В. Гудковою у 1969 р. було відкрито місцезнаходження Зелений Хутір I і II поблизу смт. Біляївка. За кілька років зборів підйомного матеріалу було накопичено колекцію обробленого

³⁷ Бодянский А.В. Памятники палеолитического времени на Днепре, в районе оз. Ленина // КСИА АН УССР. 1. Киев, 1952. С. 70-77.

³⁸ Нужний Д. Нові пізньопалеолітичні матеріали з Дніпровського Надпоріжжя у світлі проблеми культурно-хронологічного поділу епіграветських пам'яток // Археологічна збірка Херсонської обл. держ. інспекції охорони пам'яток. № 1. Херсон, 1999. С. 141-153.

³⁹ Левицький І.Ф., Телегін Д.Я. Дослідження стоянки в ур. Минівський яр на Сіверському Дінці // Археологічні пам'ятки УРСР. Т. 4. 1956. С. 183-188.

⁴⁰ Красковский В.И. Стоянка позднепалеолитического времени вблизи Одессы // КСИА АН УССР. Вып. 7. 1957. С. 5-6.

⁴¹ Борисковский П.И., Праслов Н.Д. Палеолит бассейна Днепра и Приазовья // САИ. А1-5. 1964. 54 с.

⁴² Станко В.Н., Григор'єва Г.В. Исследования памятников каменного века на р. Ингуле // Древности Поингуля. Киев, 1977. С. 37-51; Смольянинова С.П. Палеолит и мезолит Степного Побужья...

⁴³ Demidenko Yu.E. The Early and Mid-Upper Palaeolithic of the North Black Sea region: an overview. Quartar. VMI. 55. 2008. P. 99-114.

кременю, що включала кілька тисяч виробів. У 1980-і рр. обстеження місцезнаходжень та аналіз матеріалів продовжив І.В. Сапожников, який розглядає їх як один комплекс. Він датує пам'ятку РВП та відносить до оріньякської нижньодністровської АК⁴⁴ (Табл. 1, 18).

Дослідження початку 1970-х – кінця 1990-х рр. Упродовж наступних трьох десятиліть проводилися інтенсивні польові роботи в різних регіонах півдня України. З початку 1970-х рр. дослідження у Північно-Східному Надазов'ї та в басейні р. Сіверський Донець проводила О.О. Кротова. У 1972 р. під час розвідки на території Володарського району Донецької області коштами Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) було відкрито дві верхньопалеолітичні пам'ятки: поблизу с. Куйбишеве на р. Калка – стоянку Янісоль (Куйбишеве IV) та двошарову стоянку Федорівка на р. Каратиш (притоці р. Берди)⁴⁵.

Обидві стоянки пізніше (1977-1985 рр.) було досліджено експедицією ІА АН УРСР (із додатковим фінансуванням від УТОПІК) під керівництвом О.О. Кротової. В культурних шарах Федорівки виявлено скупчення крем'яних виробів - місця виготовлення і використання знарядь, сліди вогнища (2-й к. шар). На стоянці Янісоль культурні рештки було порушено делювіальними процесами. У 1982 р. Г.Ф. Загній (експедиція Інституту геофізики АН УРСР) продатував стоянки геофізичним методом та визначив, що їхні культурні шари могли сформуватися 15-13 тис. р. т. Пізніше датування Федорівки було уточнено двома 14С датами: 15200±110 н/кал. р. т. (Кі-10354) (н. шар) і 14600±110 н/кал. р. т. (Кі-10355) (в. шар). Згідно особливостей комплексів крем'яних виробів Федорівки (культуровизначальний мікроінвентар складають граветоїдні вістря, прямокутники, трикутники, «рибки», проколки) стоянку було віднесено до епігравету (федорівський локальний варіант кам'янобалківської культури). Комплекс крем'яних виробів стоянки Янісоль (культуровизначальний мікроінвентар складають вістря і мікровістря «янісольського типу» з асиметричною підправкою верхівки та бази) віднесено до кола епіграветських пам'яток янісольського типу⁴⁶ (Табл. 1, 19, 20).

У 1975 р. співробітники загону Сіверсько-Донецької експедиції (СДЕ) ІА АН УРСР, очолюваного О.О. Кротовою під час розкопок курганної групи на р. Лугань поблизу с. Говоруха Слов'яносербського району Луганської області відкрили під насипом одного із курганів культурний шар верхньопалеолітичної стоянки. Під час досліджень у 1975-1976 рр. на її площі (52 кв. м.) було виявлено скупчення знахідок, отримано виразну колекцію виробів із кременю та фауністичні рештки (кінь) – визначення В.І. Бібікової, Палеонтологічний музей (ПМ) АН УРСР. Стратиграфію дослідив геолог П.І. Луцький (доцент ЛДП)⁴⁷. Г.О. Пашкевич (ІА НАНУ), згідно палеонтологічних даних, визначила час існування пам'ятки як період потепління, синхронний «Ляско». Дата 14С: 20190±180 н/кал. р. т. (Кі-10357) – дещо давніша. Дослідниця відносить

⁴⁴ Сапожников І.В. Палеолит степей Нижнего Приднестровья...; Сапожников І.В. Пізній палеоліт Південно-Західної України...

⁴⁵ Кротова А.А. Культурно-хронологическое членение позднепалеолитических памятников Юго-Востока Украины // Неприна В.И., Зализняк Л.Л., Кротова А.А. Памятники каменного века Левобережной Украины. Хронология и периодизация. Киев: Наукова думка, 1986. С. 6-73.

⁴⁶ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів. Київ: ІАНАНУ, Видавець Філюк О.В., 2013. 420 с.

⁴⁷ Кротова А.А. Культурно-хронологическое членение позднепалеолитических памятников Юго-Востока Украины...

пам'ятку до епіграфету і знаходить їй аналогії у матеріалах Борщово I у середньому Подонні⁴⁸ (Табл. 1, 21).

На початку 1980-х років О.О. Кротова дослідила стоянку Ями, відкриту у 1977 р. місцевими жителями в с. Ями Новотроїцького району Луганської області, перше обстеження якої провели М.І. Тарасенко та К.І. Красильников⁴⁹. Культурний шар, який знаходився у відкладах лесоподібного жовтувато-сизого суглинку вище бурувато-коричневого щільного суглинку (брянського похованого ґрунту – визначення Н.О. Сіренко (Інститут географії (ІГ) АН УРСР) мав чітку структуру, крем'яні вироби, кісткове вугілля, сліди попелу, червону та жовту вохру і кістки тварин (кінь, бізон, благородний олень (?) – визначення В.І. Бібікової та Н.Г. Білан)⁵⁰. Дату 14С: 19300±180 н/кал. р. т. (Кі-0356) дослідниця вважає омолодженою. Вона відносить пам'ятку до граветської традиції⁵¹ (Табл. 1, 22).

У 1978-1980 рр. О.О. Кротова провела невеликі за обсягом дослідження розвідкового характеру на Амвросіївському комплексі, а у 1986 р. під її керівництвом було розпочато стаціонарні дослідження пам'ятки (експедиція ІА АН УРСР) які, з певними перервами, тривали впродовж тридцяти років і носили комплексний характер. У 1980-1990-і рр. у них приймали участь палеогеографи М.Ф. Веклич, Ж.М. Матвіїшина, Н.П. Герасименко (ІГ АН УРСР) та палеонтолог Н.Г. Білан (ІМ АН УРСР). У результаті досліджень кістковища було уточнено розміри рівчака, заповненого кістками, виконано геолого-стратиграфічні дослідження та, згідно серії абсолютних дат, встановлено часовий інтервал існування пам'ятки близько 18-19 тис. н/кал. р. т.⁵² У процесі досліджень дослідники визначали сезони використання пам'ятки⁵³, вивчали особливості утилізації мисливської здобичі, та дійшли висновку про неодноразове проведення мисливських операцій.

У 1970-і рр. К.І. Красильников, М.І. Тарасенко та Д.Я. Телегін відкрили і частково дослідили кілька нових пунктів поблизу х. Рогалик Станично-Луганського району Луганської області на р. Євсуг (Рогалик II, III), які вони відносили до мезоліту⁵⁴.

О.Ф. Горелік (ЛДП), починаючи із 1980 р. і по 1995 р., включно, продовжував регулярні дослідження групи пам'яток фінального палеоліту поблизу смт. Петрівка (х. Рогалик) та с. Передільське, у результаті яких було відкрито понад 20, а всього досліджено 22 стоянки та місцезнаходження. Частина пам'яток мала виразний культурний шар, у якому простежено скупчення крем'яних виробів та фауністичних решток (Рогалик I, II, III, VII, XII, Передільське I), представлених конем та/або північним оленем і бізоном – визначення В.І. Бібікової, Н.Г. Білан та І.Є. Кузьміної (ІМК АН СРСР). Дослідження носили комплексний характер – вивчалися геоморфологія, геологія, стратиграфія і палінологія (Н.П. Герасименко – ІГ АН УРСР), петрографія та

⁴⁸ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁴⁹ Тарасенко Н.И., Красильников К.И. Новое позднепалеолитическое местонахождение в Ворошиловградской области // АО 1977 г. Москва, 1978. С. 389.

⁵⁰ Кротова А.А. Культурно-хронологическое членение позднепалеолитических памятников Юго-Востока Украины...

⁵¹ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁵² Krotova A.A. Amvrosievka New AMS Dates For An Unique Bison Kill Site In The Ukraine // Prehistoire Europeenne. 1996. Vol. 9. p. 357-362.

⁵³ Krotova A.A., Belan N.G. Amvrosievka. A Unique Upper Paleolithic Site in Eastern Europe // From Kostenki to Clovis: Upper Paleolithic Paleo-Indian Adaptations. New York: PP, 1993. P. 125-142.

⁵⁴ Телегин Д.Я., Тарасенко Н.И. Мезолитическая стоянка у хутора Рогалик (Ворошиловградская область) // Изыскания по мезолиту и неолиту СССР. Ленинград: Наука, 1983. С. 35-39.

мінералогія (П.І. Луцький, М.Я. Бланк – ЛДП). Дослідник відніс пам'ятки Рогаликсько-Передільської групи, згідно техніко-типологічних особливостей крем'яного інвентарю, до двох культурних традицій фінальнопалеолітичного часу: тип Передільське I – Рогалик II A (рогалико-царинківська культурна єдність або осокорівська АК) і тип Рогалик VII (фінальноепіграветська традиція). У культурному шарі кількох пам'яток знайдено прикраси та предмети мобільного мистецтва. Одну дату 14C отримано для стоянки Рогалик VII: 11 400 ±140 н/кал. р. т. (Кі-8476)⁵⁵ (Табл. 1, 23-28).

У басейні р. Сіверський Донець у межах Донецької області, починаючи із 1980-х рр. О.В. Колесник і Ю.Г. Коваль (експедиція ДОКМ) відкрили і розкопали декілька кременеобробних майстерень доби верхнього палеоліту, у тому числі, Білу Гору, Тетянівку, Вислу балку, із яких остання була досліджена стаціонарно у 1990-і рр.⁵⁶ (Табл. 1, 29).

І.А. Сніжко у 1988 р. відкрила та дослідила на чолі експедиції Харківського історичного музею (ХІМ) кременеобробну майстерню-стоянку доби верхнього палеоліту на р. Сіверський Донець поблизу с. Синичено Ізюмського району Харківської області. Стратиграфію пам'ятки дослідила палеогеограф Н.П. Герасименко⁵⁷ (Табл. 1, 30).

У 1970-1990-і рр. було відкрито та досліджено кілька стоянок у Північному Приазов'ї та в Надпоріжжі. Стоянку Каштаєва Балка у басейні р. Молочної поблизу с. Показне Михайлівського району Запорізької області відкрив та розкопав у 1975 р. на площі 174 кв. м. співробітник Мелітопольського краєзнавчого музею (МКМ) Б.Д. Михайлов⁵⁸. Техніко-типологічні особливості комплексу знайдених у перевірковому стані крем'яних виробів визначено як епігравет, близький до кам'янобалківської культури⁵⁹ (Табл. 1, 31).

Двошарова стоянка Юр'ївка I (Приморський район Запорізької обл.) розташована на правому березі р. Лозоватка при впадінні у неї р. Криничної (басейн Південного Бугу). Відкрита у 1986 р. та досліджена в 1993 р. співробітниками експедиції Запорізького держуніверситету (ЗДУ) (Г.Н. Тощев, С.І. Андрух і О.В. Тубольцев). Верхньопалеолітичний культурний шар, що складався із крем'яних виробів і знаходився на гл. 0,6-0,7 м під шаром доби енеоліту було відкрито на площі 133 кв. м. Згідно техніко-типологічних даних комплекс крем'яного інвентарю визначають як епігравет, близький до комплексу Федорівки⁶⁰ (Табл. 1, 32).

Багатошарова стоянка Українка I (Володарський район Донецької обл.), на лівому березі р. Каратиш (басейн р. Берди) була відкрита і розкопана на площі 20 кв. м у 1996 р. експедицією ІА НАНУ під керівництвом Н.С. Котової. Під верхніми культурними шарами середньовіччя та доби енеоліту-бронзи виявлено нижній – верхнього палеоліту. Він знаходився у лесоподібному суглинку на глибині 1,5-1,8 м і складався із крем'яних виробів. Культуровизначальний комплекс мікролітів включає фрагменти мікроплатівок з притупленим краєм, вістер близьких до мікрогравет з підправ-

⁵⁵ Горелик А.Ф. Памятники Рогаликско-Передельского района...

⁵⁶ Колесник А.В. (ред.). Висла Балка – позднепалеолитический памятник на Северском Донце // Археологический альманах. 2002. № 11. 152 с.

⁵⁷ Сніжко І.А. Пізньопалеолітична майстерня біля с. Синичине // Археологический альманах. 2006. № 18. С. 111-117.

⁵⁸ Михайлов Б.Д. Перше подове пізньопалеолітичне місцезнаходження в Північному Приазов'ї // Каменная Могила и ее окрестности. Запорожье: Дикое Поле, 2003. С. 19-25.

⁵⁹ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів.

⁶⁰ Кабалия Д.Р. Позднепалеолитическая стоянка Юрьевка I // Stratum plus. 1999. № 1. С. 231-238.

кою ретушню верхівки та бази⁶¹. Стоянку віднесено до кола епіграветських пам'яток янісольського типу⁶² (Табл. 1, 33).

У 1978 р. Д.Ю. Нужний та О.В. Бодянський, які працювали у складі експедиції «Славутич» ІА АН УРСР, очолюваної Д.Я. Телегіним, відкрили двотошарову верхньопалеолітичну стоянку Ворона III на північній околиці с. Грушовате-Криничне Синельниківського району Дніпропетровської області. Досліджувалася у 1979 та 1992 рр. Д.Ю. Нужним, який встановив наявність двох культурних шарів. Згідно стратиграфічних даних (визначення М.Ф. Веклича та Н.П. Герасименко), нижній шар міг бути пов'язаний із похованим ґрунтом, сформованим під час верхньодофінівського кліматичного оптимуму (близько 26-32 тис. р. т.), а верхній – із лесоподібним суглинком, сформованим пізніше 18 тис. р. т. Згідно типології крем'яного комплексу дослідник визначив належність нижнього шару до орін'язької традиції, а верхнього – до епіграветської⁶³ (Табл. 1, 34).

На околиці с. Канівське поблизу м. Запоріжжя на правому березі Дніпра І.Б. Писарев відкрив у 1995 р. багатошарову верхньопалеолітичну стоянку Міра, яка містить два культурні шари доби верхнього палеоліту *in situ* (I та II/2), а також сліди природної (?) пожежі між ними (шар II/1). В.М. Степанчук разом із В.Ю. Коеном (експедиція ІА НАНУ) почали у 1997-2000 рр. дослідження пам'ятки⁶⁴ (Табл. 1, 35).

Починаючи із середини 1970-х і до кінця 1990-х рр. експедицією Херсонського обласного краєзнавчого музею (ХОКМ) на чолі із М.П. Оленковським у басейні нижньої течії р. Дніпро та у Північному Надазов'ї (узбережжя Сиваша) було відкрито та досліджено низку верхньопалеолітичних пам'яток, фауністичні матеріали яких визначила О.П. Секерська, а для деяких – отримано 14С дати.

Стоянку Леонтіївка поблизу с. Михайлівка Нововоронцівського району Херсонської області М.П. Оленковський відкрив у 1974 році та дослідив у 1978-1980 рр. на площі 36 кв. м. Одна 14С дата: 12150±90 н/кал. т. р. т. (Кі-6201). Згідно специфічних рис крем'яного інвентарю (близько 1,5 тис. екз.), що включає мікроліти – видовжені трапеції дослідники відносять її до осокорівської АК⁶⁵ (Табл. 1, 36).

Багатошарова стоянка Дмитрівка (Каховський р-н Херсонської обл.) була відкрита 1982 р. місцевими краєзнавцями, тоді ж обстежена А.І. Кубишевим (експедиція ІА АН УРСР) та досліджена у 1980-1990-і рр. М.П. Оленковським. Під шаром доби бронзи у суглинку було виявлено два шари доби верхнього палеоліту. З них нижній, маловиразний, виявлено лише у шурфі, а верхній – досліджено на площі 160 кв. м. Для крем'яного інвентарю останнього характерні кінцеві скребки, бокові, серединні та кутові різці, вістря та мікрівістря (граветоїдні та янісольського типу) з притупленим краєм, платівки з виїмками та долотоподібні знаряддя. Фауна – бізон і кінь. Дата 14С: 16529±95 н/кал. р. т. (Кі-5826). Пам'ятку відносять до нижньодніпровської піз-

⁶¹ Котова Н.С., Кучугура Л.І., Тубольцев О.В. Українка I – нова пізньопалеолітична пам'ятка Північного Приазов'я (попереднє повідомлення) // Археологический альманах. 2000. № 9. С. 153-158.

⁶² Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁶³ Нужний Д.Ю. Пізньопалеолітична стація Ворона 3 на Дніпрових порогах та її місце серед орін'язьких пам'яток Східної Європи // Археологический Альманах. № 3. 1994. С. 204-216.

⁶⁴ Stepanchuk V.N., Cohen V.Yu., Pisaryev I.B. Mira, a New Late Pleistocene Site in the Middle Dnieper, Ukraine (Preliminary Report) // Pyrenae. 1998. No 29. P. 195-204.

⁶⁵ Оленковський Н.П. Поздний палеолит и мезолит Нижнего Днепра...; Залізняка Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н.е....

ньограветської культури⁶⁶ або до епіграветських пам'яток янісольського типу⁶⁷ (Табл. 1, 37).

Багатошарову стоянку Нововолодимирівка II, на березі Сиваша в Чаплинському районі Херсонської області М.П. Оленковський відкрив у 1983 р. та дослідив у 1980-і рр. Під двома шарами доби бронзи у темно-бурому суглинку на глибині 0,48-0,84 м було виявлено нижній шар доби верхнього палеоліту. Досліджено скупчення знахідок (крем'яні вироби, кістки бізона і коня, у тому числі, перепалені) у вигляді овалу площею близько 60 кв. м. Комплекс крем'яних виробів, що включає призматичні, конічні, торцеві нуклеуси, серединні, бокові, кутові різці, кінцеві скребачки, та мікроліти (фрагменти мікроплатівок і мікрівістер з притупленим краєм) згідно техніко-морфологічних даних знаходиться аналогії у матеріалах стоянки Амвросіївка. 14С дата: 19340±95 н/кал. р. т. (Кі-6203). Дослідники відносять пам'ятку до нововолодимирівської АК⁶⁸ або до кола епіграветських пам'яток амвросіївського типу⁶⁹ (Табл. 1, 38).

Багатошарова стоянка Вознесенка IV (Новотроїцький район Херсонської області) була відкрита у 1988 р. та досліджена у 1990-1993 рр. на площі 125 кв. м. М.П. Оленковським. Три рівня залягання знахідок доби верхнього палеоліту було зафіксовано у суглинку на глибині від 1,0 до 2,0 м, із них нижній і верхній – представлено поодинокими знахідками. У найбільш виразному – середньому було досліджено три скупчення знахідок (кремій, кістки тварин) та сліди зольної лінзи. Серед крем'яних знарядь (34 екз.): кінцева скребачка, серединні, бокові, кутові різці, фрагмент двобічно ретушованого вістря на платівці, долотоподібне знаряддя, платівки зі скошеними ретушшю кінцями. Фауністичні залишки середнього горизонту - кінь, вовк і байбак, нижнього – мамонт і носоріг. Пам'ятка має дві 14С дати: для середнього (основного) горизонту – 19400±80 н/кал. р. т. (Кі-6358) і для нижнього – 16900±100 н/кал. р. т. (Кі-6359). Дослідник знаходить певні аналогії комплексу пам'ятки у матеріалах стоянки Ліски у Побужжі⁷⁰ (Табл. 1, 39).

Стоянка Солоне озеро VI (с. Сивашівка, Новотроїцький район Херсонської обл.) була відкрита у 1989 р. і досліджувалася у 1990 р. М.П. Оленковським. У культурному шарі, що знаходився на глибині 0,56-0,91 м. на площі 60 кв. м. було зафіксовано 3 невеликих скупчення знахідок, що включали вироби із кременю та фрагменти кісток байбака. У комплексі крем'яних виробів (786 екз.) наявні специфічні типи мікролітів (фрагменти мікроплатівок з притупленим краєм та вістря зі скошеним кінцем і базою). Дві 14С дати: 12890±100 н/кал. р. т. (Кі-6202) та 13030±70 н/кал. р. т. (Кі-6206). Дослідники відносять пам'ятку до нижньодніпровської пізньограветської культури⁷¹ або до кола епіграветських пам'яток янісольського типу⁷² (Табл. 1, 40).

Двошарова стоянка Солоне озеро IX (с. Сивашівка, Новотроїцький р-н, Херсонська обл.) була відкрита 1989 року і досліджена у 1990 і 1991 рр. М.П. Оленковським на площі 40 кв. м. Нижній (основний) культурний шар виявлено на глибині 2,06-2,16 м. Для комплексу виробів із кременю (1605 екз.) характерні скребачки на платівках та

⁶⁶ Оленковський Н.П. Поздний палеолит и мезолит Нижнего Днепра...

⁶⁷ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁶⁸ Оленковський М.П. Палеоліт та мезоліт Присивашся...

⁶⁹ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁷⁰ Оленковський М.П. Палеоліт та мезоліт Присивашся...

⁷¹ Ibidem.

⁷² Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

відщеплах, бокові, серединні та кутові різці, вироби з притупленим краєм, мікроплатівки з мікроретушшою, платівки та мікроплатівки із поперечно (прямо та косо) ретушованими кінцями, вістря та мікрівістря з притупленим краєм. Фауна: кінь і бізон. Дата 14С (для нижнього шару?): 13469±80 н/кал. р. т. (Кі-5825). Дослідники відносять пам'ятку до північно-приазовської АК⁷³ або до епігравету, близького кам'янобалківській АК⁷⁴ (Табл. 1, 41).

Ще два місцезнаходження поблизу с. Сивашівка із групи пунктів «Солоного Озера» мають нечисленні матеріали доби верхнього палеоліту, фауністичні залишки та по одній абсолютній даті. Для Солоного озера ІХа (1 крем'яна платівка та кілька кісток бізона і коня) 14С дата: 14800±80 н/кал. р. т. (Кі-6360) та Солоного озера Іа (402 крем'яних вироби, кістки коня) 14С дата: 12700±60 н/кал. р. т. (Кі-6357)⁷⁵ (Табл. 1, 42, 43).

У Північно-Західному Надчорномор'ї у 1988-1993 рр. І.В. Сапожников у складі Буго-Дністровської експедиції ІА АН УРСР провів охоронні дослідження верхньопалеолітичної стоянки Велика Акаржа, в результаті чого, загальна, разом із дослідженнями 1960-х років, відкрита площа складала близько 446 кв. м. Стратиграфію, геоморфологію та палінологію стоянки досліджували В.Ф. Петрунь і С.І. Медяник, а фауністичні рештки (кістки бізона) – палеонтологи А.В. Старкін і О.П. Секерська. Культурний шар у центральній частині поселення був більш насичений рештками, ніж периферійна, де простежено чотири скупчення знахідок площею від 16 до 23 кв. м. кожне, визначені дослідником як господарсько-побутові комплекси (ГПК)⁷⁶. Для стоянки отримано три 14С дати: 19200±200 н/кал. р. т. (Кі-11307), 19055±200 н/кал. р. т. (Кі-11340) і 18760±210 н/кал. р. т. (Кі-11306). Дослідник відносить пам'ятку до ранньо-епіграветської акаржансько-анетівської АК⁷⁷.

І.В. Сапожников і Г.В. Сапожникова, вивчивши трасологію та типологію крем'яних і кістяних виробів, які збереглися із розкопок печери Іллінка 1930-1950-х років, погодилися із інтерпретацією її дослідниками як багаторазового тимчасового сховища мисливців доби палеоліту (муст'є – РВП). За зразком фрагменту кістяного знаряддя отримано 14С дату: 27500 н/кал. р. т.⁷⁸

У 1970-1980-і рр. експедицією ОДУ, очолюваною В.Н. Станко на р. Бакшала, правій притоці р. Південний Буг поблизу сс. Анетівка і Щуцьке Доманьовського району Миколаївської області було відкрито близько 20 стоянок (Анетівка I, II, XIII) і місцезнаходжень (Анетівка III, IV, XI, XV та ін.) доби верхнього палеоліту⁷⁹.

Стоянка Анетівка I була відкрита у 1978 р. та досліджувалася Причорноморською експедицією у 1978 і 1981 рр. Стратиграфію стоянки вивчав геолог Г.І. Іванов, палеонтологію – В.І. Бібікова. У розкопі площею 35 кв. м культурні рештки (вироби з кременю та фрагменти кісток тварин – зубр, кінь та північний олень) зустрічалися від поверхні до глибини 1,1 м (у делювіальному суглинку та похованому ґрунті). Було виділено два умовних горизонти концентрації знахідок, у яких склад знахідок не

⁷³ Оленковський М.П. Палеоліт та мезоліт Присивашся...

⁷⁴ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁷⁵ Оленковський М.П. Палеоліт та мезоліт Присивашся...

⁷⁶ Сапожников І.В. Большая Аккаржа. Хозяйство и культура позднего палеолита степной Украины // Кам'яна доба України. Вип. 3. Київ: Шлях, 2003.

⁷⁷ Сапожников І.В. Пізній палеоліт Південно-Західної України...

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка II. Киев: Наукова думка, 1989. 137 с.

дуже відрізнявся. Комплекс крем'яних виробів стоянки вважають аналогічним матеріалам стоянки Муралівка та групи рашківських пам'яток⁸⁰ (Табл. 1, 44).

Дослідження стоянки Анетівка II проводила, починаючи із 1978 р. і по 2007 рік, включно, експедиція ІА АН УРСР, а потім – ОДУ, очолювана В.Н. Станко. Стоянка розташована на правому березі р. Бакшала, на мисі, утвореному двома глибокими балками. На кінець 1990-х років загальна відкрита площа склала понад 2000 кв. м, було виявлено складну структуру пам'ятки, знайдено близько 2-х млн. виробів з кременю, більше 500 тис. фрагментів кісток тварин (23 види із домінуванням бізона)⁸¹, близько 300 виробів із кістки і рогу та антропологічні останки. Кілька 14С дат визначають датування пам'ятки часовим інтервалом 18-19 тис. н/кал. р. т. Дослідники відносять пам'ятку до анетівської АК⁸², або до епіграветської акаржансько-анетівської АК⁸³ (Табл. 1, 45).

У 1972-1973 рр. на території лісостепу, що межує зі степовим Побужжям поблизу с. Івашково Кодимського району Одеської області та на околиці с. Червона Гребля Чечельницького району Вінницької області в басейні р. Савранки, правої притоки р. Південний Буг, співробітники експедиції ОДУ відкрили стоянки Івашково VI, Серединний Горб, Царинка та виразні місцезнаходження Червона Гребля, Івашково поле (відкрив Д.Н. Малецький), Семенівська гора, а також низку пунктів (Кодимська балка I, II, Крутий мис, Бурлакова криниця та ін.). На жодній із пам'яток культурний шар *in situ* не зберігся. Розкопки проводили лише на двох стоянках – Івашково VI (1973-1976 рр., дослідники В.Н. Станко та С.П. Смольянінова, відкрита площа 90 кв. м, крем'яних виробів – близько 8 тис.) та Серединний Горб (1976 р., дослідниця С.П. Смольянінова, відкрита площа 15 кв. м, крем'яних виробів – понад 1,5 тис.). Обидві стоянки датують фінальною порою верхнього палеоліту. Серед інших місцезнаходжень виразні комплекси крем'яних виробів мають Івашково поле та Червона Гребля. Комплекс першого з них вважають архаїчним і припускають його належність до початку середньої пори верхнього палеоліту, а другого – відносять до фінального палеоліту⁸⁴ (Табл. 1, 46-49).

На стоянці Царинка, відкритій у 1973 р. на південній околиці с. Івашково експедицією ОДУ збори на поверхні склали колекцію обробленого кременю близько 4 тис. виробів. Специфіку комплексу складають геометричні мікроліти (трапеції на масивних пластинах). Пам'ятку відносять до мезоліту⁸⁵, або до фінального палеоліту – рогаликсько-царинківської культурної єдності⁸⁶, або осокорівської АК⁸⁷ (Табл. 1, 50).

У 1985 р. С.П. Смольянінова відкрила стоянку Ліски, розташовану на південній околиці с. Івашково на мисі лівого берега балки Ліски (система р. Савранки). Того ж року та в 1987 р. було проведено охоронні розкопки на площі 47 кв. м. Культурні

⁸⁰ Смольянінова С.П. Палеолит и мезолит Степного Побужья...

⁸¹ Библикова В.И., Старкин А.В. Характеристика остеологического материала из раскопок позднепалеолитического поселения Анетовка 2 // Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. Киев: Наукова думка, 1989. С. 127-131.

⁸² Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Вказана праця; Смольянінова С.П. Палеолит и мезолит Степного Побужья...

⁸³ Сапожников І.В. Пізній палеоліт Південно-Західної України...

⁸⁴ Смольянінова С.П. Палеолит и мезолит Степного Побужья...

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Горелик А.Ф. Памятники Рогаликско-Передельского района...

⁸⁷ Залізник Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н.е....

рештки (вироби з кременю та фрагменти кісток тварин) знаходилися на глибині від 1,75 до 2,5 м у нижній частині бурого суглинку, частково, *in situ*, частково, у порушеному стані. Фауна представлена мамонтом, північним оленем, конем, шерстистим носорогом, биком і вовком – визначення Н.Г. Білан, Б.Б. Мухи та А.В. Старкіна. Дата 14С: 23770±3080 (LE-4459). Дослідниця датує пам'ятку кінцем РВП⁸⁸ (Табл. 1, 51).

Дослідження 2000-х років. Експедиція ІА НАНУ під керівництвом О.О. Кротової продовжувала дослідження Амвросіївського комплексу по 2009 р., включно. У них приймали участь палеонтологи В.М. Логвиненко, А.В. Старкін, Л.І. Рековець, археозолог М.-А. Джулієн, палеогеографи Ю.М. Грибченко і О.І. Куренкова. У результаті досліджень кістковища (коштами фонду Лікі, США, 2005 р.) було з'ясовано деякі особливості його використання, значно поповнено колекції крем'яних і кістяних знарядь і фауністичних знахідок. Вісім польових сезонів проводили дослідження стоянки, у процесі яких вивчали стратиграфію і палінологію, з'ясували дещо відмінний характер культурних відкладів та складу знахідок на різних ділянках, пов'язаний із функціональними особливостями їх використання. Було отримано колекцію оригінальних кістяних знарядь для обробки мисливської здобичі та уточнено видовий склад фауни і особливості процесу утилізації бізона на стоянці⁸⁹. Отримано серію із п'яти 14С дат в українській лабораторії, у тому числі, дві – для стоянки. Д.Ю. Нужний, Г.Ф. Коробкова, В.Є. Щелінський та А.М. Усачук вивчали трасологію кам'яних і кістяних знарядь⁹⁰. На матеріалах Амвросіївського комплексу у польових та лабораторних умовах проводили археозоологічні дослідження (коштами Програми ANR «Мамонти», Франція), які включали ізотопний аналіз зубної емалі у лабораторії Тюбінгенського університету (Германія) з метою вивчення дієти бізона, його сезонної і міграційної поведінки⁹¹.

У басейні р. Сіверський Донець І.А. Сніжко у 2004 р. відкрила та почала дослідження стоянки-майстерні поблизу с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області. Дослідження пам'ятки продовжує і досі експедиція ХІМ під її керівництвом. Дослідниця відносить стоянку до кола епігравецьких пам'яток⁹². Стратиграфію та палінологію дослідила палеогеограф Н.П. Герасименко, час використання якої визначила близько 13 тис. р. т.⁹³ (Табл. 1, 52).

В.М. Степанчук у 2000-і рр. продовжує дослідження багат шарової стоянки Міра поблизу м. Запоріжжя (ІА НАНУ) за участі групи спеціалістів природничих дисциплін (Н.П. Герасименко, П. Езартц, Ж.М. Матвіїшина, Л.І. Рековець, О.П. Журавльов, П.В. Пучков, А. Брюжер, Х.Г. Тернер, С.В. Васильєв, А.А. Зубов, В.Ф. Петрунь). Згідно стратиграфічних даних обидва культурні шари залягають у похованому витачівському (брянському) ґрунті і мають серію досить близьких абсолютних дат, які визна-

⁸⁸ Смольянинова С.П. Палеолит и мезолит Степного Побужья...

⁸⁹ Krotova O., Snizhko I, Logvynenko V. Bison utilization at the Amvrosievka campsite, Ukraine // *Stones, Bones and Profiles. Exploring Archaeological Context, Early American Hunter – Gatherers, and Bison*. University Press of Colorado, 2016. P. 391-409.

⁹⁰ Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів...

⁹¹ Julien M.-A., Bocherens H., Burke A., Drucker D., Patou-Mathis M., Krotova O., Pean S. Were European steppe bison migratory? 18-O, 13-C and Sr intra – tooth isotopic variations applied to a palaeoethological reconstruction // *Quaternary International*. 2012. Vol. 271. P. 106-119.

⁹² Сніжко І.А. Нова пам'ятка пізнього палеоліту на Харківщині // *Археологічні дослідження України 2005-2007*. Вип. 9. Київ-Запоріжжя: Дике Поле, 2007. С. 339-343.

⁹³ Герасименко Н.П., Снежко И.А. Реконструкция природной среды обитания человека на позднепалеолитической стоянке у с. Каменка // *Древности* 2012. № 11. Харьков, 2012. С. 97-104.

чають часовий інтервал від 27 до 28 тис. н/кал. р. т. Досліджено житлову структуру у І (верхньому) культурному шарі. Крем'яну індустрію верхнього шару дослідник вважає перехідною від середнього до верхнього палеоліту із поєднанням мікоко-селетоїдних і оріньякоїдних рис, а нижнього – такою, що має певні ознаки граветської чи оріньякської традиції⁹⁴.

На початку 2000-х рр. було продовжено дослідження стоянок Анетівка І (2005, 2006 рр.) та Анетівки 2 (2000-2007 рр.) під керівництвом В.Н. Станка. Починаючи із 2008 р. дослідження пам'яток на р. Бакшала проводить експедиція ОАМ НАНУ під керівництвом І.В. Піструїла за активної участі А.В. Главенчук. Розкопки стоянки Анетівка І було проведено у 2014 і 2018 рр. з метою уточнення її стратиграфії⁹⁵. На стоянці Анетівка ІІ продовжується дослідження північно-східної ділянки, де виявлено комплекси із первинного розколювання кременю і виготовлення знарядь праці. Дослідження носять комплексний характер. Окрім археологів, з матеріалами пам'ятки працювали геологи В.Ф. Петрунь, А.Л. Чепалига, С.В. Кадурін, І.О. Лосєв, палеозоологи А.В. Старкін та О.П. Секерська, трасолог Н.Б. Ахметгалєєва.

Польові роботи проводяться із застосуванням сучасних методик, які включають промивку ґрунту із культурного шару. Виявлено предмети мобільного мистецтва та прикраси, остеологічні залишки, зібрано колекцію вохристих мінералів⁹⁶.

Таким чином, упродовж майже сторічних досліджень у материковій частині зони степів півдня України завдяки зусиллям кількох поколінь фахових археологів, музейних працівників та аматорів було створено джерельну базу верхнього палеоліту. Довгий час її основу складали лише декілька достовірних стоянок, та за останні десятиліття було відкрито низку нових пам'яток, на яких проводили багаторічні розкопки, в результаті чого накопичено виразні колекції археологічних і палеонтологічних матеріалів, дані стратиграфічних, палеомагнітних та палінологічних визначень, абсолютні дати. Загалом, зараз у регіоні налічується більше п'ятдесяти, здебільшого, стратифікованих пам'яток, у тому числі багат шарових, із виразними комплексами археологічних матеріалів. Результати їх досліджень опубліковано, узагальнено та інтерпретовано у низці монографічних робіт. Вони представляють собою повноцінну базу як для створення сучасних культурно-хронологічних періодизацій так і для дослідження проблем адаптації мисливців степів Північного Надчорномор'я.

REFERENCES

- Bibikova, V.I. & Starikin, A.V.** (1989). *Harakteristika osteologicheskogo materiala iz raskopok pozdnepaleoliticheskogo poseleniia Anetovka II* [The characteristic of an osteological material from excavation of Upper Paleolithic settlement Anetovka II]. In: **Stanko, V.N., Grigoreva, G.V. & Shvaiko, T.N.** *Pozdnepaleoliticheskoe poselenie Anetovka II* (pp. 127-131). Kiev: Naukova dumka [in Russian].

⁹⁴ Степанчук В.Н. Мира: стоянка раннего верхнего палеолита на Днепре // Монография в журнале. *Stratum plus*. 2013. № 1. С. 15-110.

⁹⁵ Піструїл І. Вказ. пр. С. 8-20.

⁹⁶ Главенчук А.В. Исследование производственного участка на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 // *Stratum plus*. 2003-2004. № 1. С. 206-227; Главенчук А.В. Методика изучения открытых степных памятников позднего палеолита с «взвешенным» культурным слоем на примере Анетовки 2 (1992-2017 гг.) // *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (23). Т. 3. С. 21-34; Главенчук А.В., Піструїл І.В. Дослідження пізньопалеолітичного поселення Анетівка 2 // *І Всеукраїнський археологічний з'їзд. Програма роботи та анотації доповідей* (Ніжин, 23-25 листопада 2018 р.). Київ, 2018. С. 66-67.

- Bodianskii, A.V.** (1952). Pamiatniki paleoliticheskogo vremeni na Dnepre v raione oz. Lenina [Paleolithic sites on Dnepr, around Lenin's lake]. *Kratkie soobshcheniia IA AN SSSR*, 1, 70-77 [in Russian].
- Boriskovskii, P.I.** (1953). *Paleolit Ukrainy* [Paleolithic in Ukraine]. Materialy i issledovaniia po arkhеologhii SSSR. 40. Moscow-Leningrad [in Russian].
- Boriskovskii, P.I. & Praslov, N.D.** (1964). *Paleolit basseina Dnepra i Priazovia* [Paleolith of pool of Dnepr and Priazovye]. Svod arkhеologicheskikh istochnikov (A1-5). Moscow-Leningrad [in Russian].
- Demidenko, Yu.E.** (2008). The Early and Mid-Upper Palaeolithic of the North Black Sea region: an overview. *Quartar*, VMI, 55, 99-114.
- Dobrovolskyi, A.V.** (1950). Pechera kolo s. Illinky Odesskoi oblasti [Cave near Illinka village of the Odessa area]. *Arkheologiya*, IV, 152-155 [in Ukrainian].
- Dobrovolskyi, A.V.** (1952). Materyaly do archeolohychnoi karty Dnyprovskoho Nadporizhzhia v mezhah Zaporyzhskoi oblasti [Materials to an archaeological map of Dniprovskoe Nadporizhzhia within the Zaporyzhia area]. *Arkheologiya*, 7, 75-88 [in Ukrainian].
- Efimenko, P.P.** (1928). Stoianki kamennogo veka v okrestnostiakh g. Iziuma [Stone Age sites in Izium vicinities]. *Starovynnosti Iziumshchyny*, III, 5 [in Russian].
- Efimenko, P.P.** (1953). *Pervobytnoe obschestvo. Ocherki po istorii paleoliticheskogo vremeni* [Primitive society. Sketches on stories of Paleolithic time]. Kiev [in Russian].
- Evseev, V.M.** (1947). Paleolitychna stojanka Amvrosiivka [Upper Paleolithic site Amvrosiivka]. *Paleolit i neolit Ukrainy* (Vol. I, pp. 265-283). Kyiv: Academy of Sciences of Ukraine Publ. [in Ukrainian].
- Fedorchenko, O.S.** (2010). *Piznii Paleolit Pivnichnoho Nadchornomorja ta Nadazovia. Istoriia doslidzhennia* [Upper paleolith of Northern Nadchornomorja and Nadazovia. Research history] (*Candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Gerasimenko, N.P. & Snezhko, I.A.** (2012). Rekonstruktsiia prirodnoi sredy obitaniia cheloveka na pozdnepaleoliticheskoi stoianke u s. Kamenka [Rekonstruktion of invironment on the Upper Paleolithic site near Kamenka village]. *Drevnosti* (Vol. 11, pp. 97-104). Kharkov [in Russian].
- Glavenchuk, A.V.** (2003-2004). Issledovanie proizvodstvennogo uchastka na pozdnepaleoliticheskom poselenii Anetovka 2 [Studi of a Manufacture Area on the Late Paleolithic Settlement of Anetovka 2]. *Stratum plus*, 1, 206-227 [in Russian].
- Glavenchuk, A.V.** (2018). Metodika izucheniya otkrytyh stepnyh pamyatnikov pozdnego paleolita s «vzveshennym» kul'turnym sloem na primere Anetovki 2 (1992-2017 gg.) [Methods of studying Open Steppe Sites of the Upper Paleolithic with a «suspended» Cultural Layer on the Example of Anetovka 2 (1992-2017)]. *Eminak*, 3 (23), 21-34 [in Russian].
- Glavenchuk, A.V. & Pistrui, I.V.** (2018). Doslydshennia pisniopaleolitychnoho poselennia Anetyvka 2 [Research of the Upper Paleolithic site Anetyvka 2]. *I vseukrainskyi zyzd. Prohrama roboty ta anotatsii dopovidei (Nizhyn, 23-25 lystopada 2018 r.)* (pp. 66-67). Kyiv [in Ukrainian].
- Gorelik, A.F.** (2001). *Pamiatniki Rogalisko-Peredelskogo raiona. Problemy finalnogo paleolita Iugo-Vostochnoi Ukrainy* [Rogalisko-Peredelskoye local region site complex. Problems of the final Paleolithic of South-Eastern Ukraine]. Kiev-Lugansk [in Russian].
- Gritsai, T.G.** (1958). Iskopaemye mlekopitaiushchie v karstovykh peshcherakh Odessy [Fossill mammals in karstic caves of Odessa]. *Priroda*, 6, 106 [in Russian].
- Julien, M.-A., Bocherens, H., Burke, A., Drucker, D., Patou-Mathis, M., Krotova, O. & Pean, S.** (2012). Were European steppe bison migratory? 18-O, 13-C and Sr intra – tooth isotopic variations applied to a palaeoethological reconstruction. *Quaternary International*, 271, 106-119.
- Kabaliia, D.R.** (1999). Pozdnepaleoliticheskaia stojanka Yurievka [Upper Paleolithic Yurievka]. *Stratum plus*, 1, 231-238 [in Russian].
- Kolesnik, A.V.** (Ed.) (2002). Visla Balka pozdnepaleoliticheskii pamiatnik na Severskom Dontse [Visla Balka Upper Paleolithi site on Severski Donets]. *Arkheological almanakh*, 11, 23-28 [in Russian].
- Kolosov, Yu.G.** (1964). Nekotorye pozdnepaleoliticheskie stoianki porozhstoi chasti Dnepra (Osokorovka, Dubovaia balka, Yamburg) [Some Upper Paleolithic sites a rapids part of Dnepr (Osokorovka, Dubovaia balka, Yamburg)]. *Svod arkhеologicheskikh istochnikov* (Vol. A1-5, pp. 42-49). Moscow-Leningrad [in Russian].
- Kotova, N.S., Kuchuhura, L.I. & Tuboltsev, O.V.** (2000). Ukrainka I – Nova pizniopaleolitychna pamiatka Pivnichnoho Pryazovia (poperednie povidomlennia) [Ukrainka I – new Upper Paleolithic site of Northern Priazovye]. *Arkheological almanakh*, 9, 153-158 [in Ukrainian].
- Koval, Yu.G.** (2008). Novoklinovka II - finalnopaleoliticheskaia kremneobrabatyvaiushchaia masterskaia s elementami sviderskogo tekhnokompleksa v Yuzhnom Donbasse [Novoklinovka II – Final Paleolithic of flint workshop with elements sviderian technology traditions in Southern Donbass]. Abstracts of Papers'08: *Doslidzhennia pervisnoi arkhеologii v Ukraini* (pp. 146-153). Kyiv: Korvin-Press [in Russian].

- Kovaleva, I.F.** (1980). *Ocherki drevneishei istorii plemen stepnoi Ukrainy po materialam Dneprogesovskoi ekspeditsii NKProsa USSR 1927-1932 gg.* [Sketches of the most ancient history of tribes of steppe Ukraine (on materials of Dneprogesovsky expedition NKProsa of 1927-1932)]. Dnepropetrovsk [in Russian].
- Kovaliova, I.F.** (2003). Do yuvileiu Dniprogesivskoi arkheologichnoi ekspeditsii 1927-1933 rr. [By an anniversary Dniprogesivskoi of archaeological expedition of 1927-1933 rr.]. *Problemy arkheologii Podnipr'via*, 4-13 [in Ukrainian].
- Kozubovskiy, F.A.** (1933). *Arkheolohichni doslidzhennia na terytorii Bohesu 1930-1932 rr.* [Archaeological researches in territory of Boges of 1930-1932]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kozubovskiy, F.A.** (1935). Pervisna stoiianka na r. Bakshali kolo s. Anetivky [Primitive site on r. Bakshala near Anetovka village]. *Naukovi Zapysky Instytutu istorii materialnoi kultury UAN* (Vol. 5-6, pp. 113-124). Kyiv [in Ukrainian].
- Kraskovskii, V.I.** (1957). Stoiianka pozdnepaleoliticheskogo vremeni vblizi Odessy [Upper Paleolithic site near to Odessa]. *Kratkie soobshcheniia IA AN SSSR*, 7, 5-6 [in Russian].
- Krotova, A.A.** (1986). Kulturno-khronologicheskoe chlenenie pozdnepaleoliticheskikh pamiatnikov Yugo-Vostoka Ukrainy [Cultural-chronological differentiation Upper Paleolithic sites of the Southeast of Ukraine]. In: **Neprina V.I., Zalizniak L.L. & Krotova A.A.** *Pamiatniki kamennogo veka Levoberezhnoi Ukrainy: khronologii i periodizatsiia* (pp. 6-73). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
- Krotova, A.A.** (1996). Amvrosievka New AMS Dates For An Unique Bison Kill Site In The Ukraine. *Prehistoire Europeenne*, 9, 357-362.
- Krotova, O.O.** (2013). *Pizniopaleolitychni myslyvtsi azovo-chornomorskykh stepiv* [The Upper Palaeolithic Hunters of Azov-Black Sea Steppes]. Kyiv [in Ukrainian].
- Krotova, A.A. & Belan, N.G.** (1993). Amvrosievka. A Unique Upper Paleolithic Site in Eastern Europe. In **Soffer, O., Praslov, N.** (Eds.) *From Kostenki to Clovis: Upper Paleolithic-Paleo-Indian Adaptations* (pp. 125-142). New York.
- Krotova, O., Snizhko, I. & Logvynenko, V.** (2016). Bison utilization at the Amvrosievka campsite, Ukraine. In **Kornfeld, M. & Huckel, B.B.** (Eds.) *Stones, bones and profiles: exploring archaeological context, early American hunter-gatherers, and bison* (pp. 391-409). Boulder: University Press of Colorado.
- Levytskyi, I.F.** (1949). Rozkopky paleolitychnoi stoiianky na Osokorovii baltsi v 1946 r. [Excavations of Paleolithic site at Osokorova hollow in 1946]. *Arskheologichni pamiatky URSR*, 2, 289-291 [in Ukrainian].
- Levytskyi, I.F. & Teleghin, D.Ya.** (1956). Doslidzhennia stoiianky v urochishchi Mynivskiy yar na Siverskomy Dintsi [Research of site in natural boundary Minesky ravine on Severski Donets]. *Arskheologichni pamiatky URSR*, 4, 183-188 [in Ukrainian].
- Loktiushev, S.A.** (1930). *Doistoricheskii ocherk Srednei Donetshiny* [Prehistory sketch of Average Donechchina]. Lugansk [in Russian].
- Loktiushev, S.O.** (1947). Paleolitychna stoiianka Yakymivska balka na r. Yevsuh Voroshylovhradskoi oblasti [Paleolithic site Yakymivska balka on the Yevsuh river of Voroshylovhradskia oblast']. *Paleolit i neolit Ukrainy*, 1, 283-288 [in Ukrainian].
- Lepikash, L.A.** (1934). *Heomorfolohiia i chetvertynni poklady ponyzzisia r. Samary ta dolyny Dnipra vid Dnipropetrovska do Zaporizhzhia* [Geomorphology and quaternary sediments lower the river of Samara and a valley of Dnepr from Dnepropetrovsk to Zaporozhye]. Kyiv: VUAK [in Ukrainian].
- Meffert, B.F.** (1923). *Detalnaia geologicheskaiia karta Donetskogo kamennougolnogo basseina* [Detailed geological card of the Donetsk coal field]. Petrograd [in Russian].
- Myhailov, B.D.** (2003). Pershe podove pizniopaleolitychne mistseznahodzennia v Pivnichnomy Pryasovyi [The first Upper Paleolithic site near pod in Northern Priazovye]. In *Kamennaia Mogila i eio okrestnosti* (pp. 19-25). Zaporozhye: Dikoie Pole [in Ukrainian].
- Nyzhnyi, D.Yu.** (1994). Pizniopaleolitychna statsiia Vorona III na Dnyprovych porohakh ta ii mistse sered oriniakskych pamiatok Schidnoi Yevropy [Upper Paleolithic site Vorona III at the Dnieper Porogy and its place among oriniacian sites of Eastern Europe]. *Arkheological almanakh*, 3, 204-216 [in Ukrainian].
- Nyzhnyi, D.** (1999). Novi pizniopaleolitychni materialy z Dniprovskoho Nadporizhzhia u svitli problemy kulturno-khronoloyichnoho podilu epihravets'kyh pamiatok [New Upper Paleolithic materials from Dniprovskoe Nadporizhzhia in the light of the problem cultural-chronological division of Epigravettian sites]. *Archeolohichna zbirka* (Vol. 1, pp. 141-153). Kherson [in Ukrainian].
- Olenkovskii, N.P.** (1991). *Pozdnii paleolit i mezolit Nizhnego Dnepra* [Upper Paleolithic and Mezolithic of the lower of Dnepr river]. Kherson [in Russian].
- Olenkovskii, M.P.** (2000). *Paleolit ta mezolit Prysyvashshia. Problemy epihravety Ukrainy* [Paleolith and

- Mezolit Prysyvashsia. The problems of Epiphravettian of Ukraine]. Herson: Prydniprovia [in Ukrainian].
- Paliienko, S.** (2008). Problema istoriiko-kulturnoho chlenuvannia piznioho paleolity pivdnia Shidnoi Yevropy (istoriographichnyi aspekt) [The problem of historical-cultural division of Upper Paleolithic of south Eastern Europe (historiography aspect)]. *Archeolohichni studii*, Vol. 3. Kyiv-Tchernivtsi [in Ukrainian].
- Pidoplichko, I.G.** (1949). Rozkopky paleolitychnoi stoiianky Illinka v 1946 r. [Excavation of Paleolithic site Illinka in 1946]. *Arskheologichni pamiatky URSR* (Vol. 2, pp. 323-325). Kyiv [in Ukrainian].
- Pidoplichko, I.G.** (1953). Amvrosievskaia paleolitycheskaia stoiianka i ee osobennosti [Paleolithic site Amvrosievka and its character]. *Kratkie soobshcheniia IA AN SSSR* (Vol. 2, pp. 65-68). Kiev [in Russian].
- Pidoplichko, I.G.** (1956). *Materialy do vyvchennia mynulych faun URSR* [Materials for study of last fauna of URSR]. Kyiv: AN URSR Publ. [in Ukrainian].
- Pistruil, I.** (2018). Pamiatky kamianoj doby bilia sela Anetivka: 40 rokov z pochatky doslidzhen [The sites of stone age near Anetivka village: 40 years from beginning research]. *Eminak*, 3 (23), 8-20 [in Ukrainian].
- Riznychenko, V.V., Lepikash, L.A., Kleopov, Yu. D. & Pidoplichka, I.G.** (1932). Pro naukovi naslidky robit kompleksnoi ekspeditsii VUAN [About scientific results of works of complex expedition VUAN in area Dneproges in 1931]. *Zhurnal heoloho-heohrafichnoho tsykladu VUAN* (Vol. 3, pp. 24-28). Kyiv [in Ukrainian].
- Rohachiov, O.M.** (1947). Paleolitychni stoiianky v Kaistrovii baltsi [Paleolithic sites in Kaistrova balka]. *Paleolit i neolit Ukrainy* (Vol. I, pp. 249-263). Kyiv: Academy of Sciences of Ukraine Publ. [in Ukrainian].
- Roshchyn, A.D.** (1939). Novi mistsia znakhodzhennia kistok pechernogo vedmedia z zalyshkamy paleolitu [New places of finds of bones of a cave bear with paleolithic remains]. *Visti AN URSR*, 9-10, 8-72 [in Ukrainian].
- Sapozhnikov, I.V.** (1994). *Paleolit stepei Nizhnego Pridnestrovia* [Paleolith of steppes of Lower Dniestr]. Odessa [in Russian].
- Sapozhnikov, I.V.** (2003). *Bolshaia Akkarzha. Khoziaistvo i kultura pozdnego paleolita stepnoi Ukrainy* [Bolshaia Akkarzha. Economy and culture of Upper Paleolithic of steppe Ukraine]. (Kamiana doba Ukrainy. Vol. 3). Kyiv [in Russian].
- Sapozhnikov, I.V.** (2005). *Piznii paleolit Pivdenno-Zahidnoi Ukrainy* [Upper Paleolithic of South-Western Ukraine] [Extended abstract of Doctor's thesis]. Kyiv [in Ukrainian].
- Sibiliyov, M.V.** (1926). *Starovynnosti Iziushchyny* [Antiquity of Iziushchyna]. Vol. 1. Iziushchyna [in Ukrainian].
- Sibiliyov, M.V.** (1946). Pidsumky doslidzhen paleolitychnykh i neolitychnykh stoiianok baseinu r. Donsia [Results of researches Paleolithic and Neolithic sites of pool of the river Donets]. *Naukovi zapysky instytutu istorii i arkhelohii Ukrainy* (Vol. 2, pp. 29-37) [in Ukrainian].
- Smyrnov, S.V.** (1973). *Paleolit Dniprovskogo Nadporizhzhia* [Paleolith of Dniprovskoe Nadporizhzhia]. Kiev: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Smolianinova, S.P.** (1990). *Paleolit i mezolit Stepnogo Pobuzhia* [Paleolith and Mezolit of steppe Pobuzhia]. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
- Smolianinova, S.P.** (2003). Istoriia issledovannia kamennogo veka stepnogo Pobuzhia [History of investigation of stone age of steppe Pobuzhia]. *Kamiana doba Ukrainy* (Vol. 4, pp. 84-89) [in Russian].
- Snizhko, I.A.** (2006). Pizniopaleolitychna maisternia bilia s. Synychene [Upper Paleolithic workshop near Synychene village]. *Arkheological almanakh*. 18. 111-117 [in Ukrainian].
- Snizhko, I.A.** (2007). Nova pamiatka piznioho paleolity na Kharkivshchyni [New Upper Paleolithic site at Kharkivshchyna]. *Arkheolohichni doslidzhennia Ukrainy 2005-2007*. 9. 339-343 [in Ukrainian].
- Stepanchuk, V.N.** (2013). *Mira. Stoiianka rannego verkhnego paleolita na Dnepre* [Mira. Early Upper Paleolithic Site on the Dnepr]. *Stratum plus*, 1, 15-110 [in Russian].
- Stanko, V.N. & Grigorieva, G.V.** (1977). Issledovannia pamiatnikov kamennogo veka na r. Ingule [Researches of sites of the Stone Age on the river of Ingule]. *Drevnosti Poingulia* (pp. 37-51). Kiev [in Russian].
- Stanko, V.N., Grigorieva, G.V. & Shvaiko, T.N.** (1989). *Pozdnepaleolitycheskoe poselenie Anetovka II* [Upper Paleolithic settlement Anetovka II]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Stepanchuk, V.N., Cohen, V.Yu. & Pisariyev, I.B.** (1998). Mira, a New Late Pleistocene Site in the Middle Dnieper, Ukraine (Preliminary Report). *Pyrenae*, 29, 195-204.
- Tarasenko, N.I. & Krasilnikov, K.I.** (1978). Novoe pozdnepaleolitycheskoe mestonakhozhdenie v Voroshilovgradskoi oblasti [New Upper Paleolithic site in Voroshilovgradskaia area]. *Arkheologicheskie otkrytiia 1977 g.* (p. 389). Moskva [in Russian].

- Telegin, D. Ya. & Tarasenko, N.I.** (1983). Mezoliticheskaia stoianka u khutora Rogalik Voroshilovgradskaia oblast [Mesolithic site at kh. Rogalik, Voroshilovgrad area]. *Izyskaniia po mezolitu i neolitu SSSR* (pp. 35-39). Leningrad: Nauka [in Russian].
- Teslja, T.T.** (1932). Das Palaolith in Bereich der Dniπροstromschnllen (Porogi). *Die Quartarperiode* (p. 4). Kyjiw.
- Tseunov I.A.** (2018). *Doslidzhennia paleolitu materykovoï Ukrainy v ostannii tretyni XIX - pershii polovyni XX st.* [Researches of a paleolith of continental Ukraine of last third XIX – first half XX century] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Tsveibel, D.S.** (1973). Doslidnyk mynuloho Donbasu M.V. Sibiliiov (do 100-richchia vid dnia narodzhennia) [The researcher of last Donbass M.V. Sibiliiov (by century from the date of a birth)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2 (143), 132-134 [in Ukrainian].
- Zalizniak, L.L.** (1998). *Peredistoriia Ukrainy X-V tys. do n. e.* [Prehistory of Ukraine X-V th. years BC]. Kyiv [in Ukrainian].
- Zalizniak, L.L.** (2010). Periodyzatsiia ta kulturna dyferentsiatsiia verkhnioho paleolitu Ukrainy [Division into Periods and Cultural Differentiation of the Upper Paleolithic in Ukraine]. *Arkheolohiia*, 4, 3-9 [in Ukrainian].
- Zamiatnin, S.N.** (1950). O kharaktere kulturnykh ostatkov v peshchere u s. Ilinka Odesskoi oblasti [About character of the cultural remains in the cave near v. Illinka the Odessa area]. *Arkheologiya*, IV, 143-151 [in Russian].
- Zubareva, V.I. (Bibikova)** (1948). *Opyt rekonstruktsii iskopaemogo stada zubrov* [Experience of reconstruction of fossil herd of bisons]. (*Candidate's thesis*). Kiev [in Russian].

Oleksandra Krotova

(Institute of Archaeology National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0299-7628>

History of the Upper Paleolithic Sites Study in the South of Ukraine

Analysis of the history of the South of Ukraine sites study is important for solving the research problems of the Upper Paleolithic Age of Eastern Europe. Materials on the discovery and study of these sites, the nature of their interpretation, need to be systematized and introduced into scientific circulation.

The beginning of the region source base forming dates to the late 1910s – early 1940s. The first documented discoveries were made in the South-East of Ukraine: the sites of Vesela Hora (1919), Rogalyk-Yakymivska (1926), and Mynivskiy Yar (1924), later – Amvrosiivka (1935). They were discovered by amateur S.O. Loktyushev, professional archaeologist P.P. Yefimenko and museum workers M.V. Sibilov and V.M. Yevseev.

In the 1930s, due to the building of hydroelectric power stations, the archaeological expeditions were organized and their members discovered a number of Upper Paleolithic sites: in the Upper Dniπρο Rapids region – Osokorivka-1, Dubova Balka, Kaistrova Balka 1-4, Yamburh (I.F. Levytskyi, T.T. Teslya, A.V. Dobrovolskyi) and in the South Buh region – Anetivka, Semenky (F.A. Kozubovskiy, K.M. Polikarpovych). In 1938 the Illinka cave was discovered near Odesa.

In the mid-1940s – late 1960s, the study of famous sites was continued (Osokorivka-1, Amvrosiivka, Mynivskiy Yar, Illinka) and new ones (Sahaidak-1, Velyka Akarzha) were discovered by the members of the official, including housing development, expeditions of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the USSR, Ukrainian SSR and Odesa State University (I.H. Pidoplichko, P.Yo. Boryskovskiy, I.F. Levytskyi, V.I. Kraskovskiy, D.Ya. Telehin, V.N. Stanko, H.V. Hrygorieva).

From the early 1970s to the end of the 1990s intensive field surveys were carried out in different regions of the South of Ukraine. A number of new sites were discovered in the South-East of Ukraine (Fedorivka, Yanisol, Hovorukha, Yamy) and the study of already known (Amvrosiivka) was continued by the expedition of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the USSR (O.O. Krotov). The Rohalyk-Peredilsk group which includes more than

20 sites (O.F. Horelik), and flint-processing workshops in the Siverskyi Donets basin – Bila Hora, Tetyanivka, Vysla Balka, Synycheno (O.V. Kolesnik, Yu.H. Koval, I.A. Snizhko) were discovered and studied.

The expedition of the Kherson Regional Local Lore Museum, headed by M.P. Olenkovskiy discovered and studied a number of sites in the Lower Dnipro region and Syvash area (Leontiivka, Novovolodymyrivka-2, Dmytrivka, Voznesenka-4, Solone Ozero-6, 9, 11a, 1a). New sites (Kashtaieva Balka, Yuriivka-1, Ukrainka-1) were studied in the Upper North Azov region (B.D. Mykhailov, H.N. Toshchev, O.V. Tuboltsev, N.S. Kotova and L.I. Kuchuhura) and Vorona-3 in the Upper Dnipro Rapids region (O.V. Bodianskyi and D.Yu. Nuzhnyi).

Protective excavations of Velyka Akarzha (the expedition of the Institute of Archaeology of the USSR, I.V. Sapozhnykov) were carried out in the Upper North-East Black Sea region, and Anetivka-1, 2, Ivashkovo-6, Tsarynka, Lisky were discovered and studied by the expedition of Odesa State University (V.N. Stanko, S.P. Smolyaninova).

In the 2000s the complex studies of Amvrosiivka (O.O. Krotova), Anetivka-1, 2 (I.V. Pistruil, A.V. Hlavenchuk), Mira (V.M. Stepanchuk), Kamianka (I.A. Snizhko) were conducted.

As a result of hundred-year study, a complete base for modern cultural and chronological periodization of the Upper Paleolithic of the North Black Sea steppes was created.

Keywords: Upper Paleolithic, archaeological sites, archaeological survey, the South of Ukraine

Надійшла до редакції / Received: 04.12.2019

Схвалено до друку / Accepted: 23.12.2019

Таблиця 1. Каталог верхньопалеолітичних пам'яток півдня України

№ п/п	Назва пам'ятки	Область	Автор відкриття/ дослідження	Рік відкриття/ дослідження	Культурна атрибуція, датування	Джерело
1	м/зн. Весела Гора	Л	С.О. Локтюшев	1919	в/палеоліт	Локтюшев, 1930
2	ст. Роголик- Якимівська (Роголик I)	Л	С.О. Локтюшев	1926-1933	осокорівська АК	Локтюшев, 1930, 1947; Горелик, 2001
3	б/ш ст. Минівський яр (гор. IV)	Д	П.П. Єфименко, М.В. Сибільов, І.Ф. Левицький, Д.Я. Телегін, О.Ф. Горелік	1924, 1936-1939, 1950, 1983	Епігравет (15-17 трт)	Єфименко, 1928; Сибільов, 1946; Левицький, Теле- гін, 1956; Телегін и др, 1983
4	Амвросіївський комплекс	Д	В.М. Євсєєв; І.Г. Підоплічко. П.Й. Борисковський, О.О. Кротова	1935, 1940-1950; 198-1980, 1986-2009	епігравет (19-18 трт)	Євсєєв, 1947; Борисковський, 1953; Кротова, 1986, 2013
5	б/ш ст. Осокорівка I	З	Т.Т. Тесля, І.Ф. Левицький	1931, 1946	в/палеоліт осокорівська АК (гор. 3-в: 12,6 трт)	Тесля, 1932; Левицький, 1949; Колосов, 1964
6	б/ш ст. Дубова балка	З	Т.Т. Тесля	1931	в/палеоліт	Тесля, 1932; Колосов, 1964
7	ст. Кайстрова балка I	З	Т.Т. Тесля	1931	в/палеоліт	Тесля, 1932; Колосов, 1964
8	ст. Кайстрова балка II	З	Т.Т. Тесля	1931	в/палеоліт	Тесля, 1932; Колосов, 1964
9	ст. Кайстрова балка III	З	Т.Т. Тесля	1931	в/палеоліт	Тесля, 1932; Колосов, 1964
10	б/ш ст. Кайст- рова балка IV	З	А.В.Добровольський	1933	епігравет	Рогачов, 1947; Добровольський, 1952
11	б/ш ст. Ямбург	Дн	І.Ф. Левицький	1932	в/палеоліт	Лепікаш, 1934; Колосов, 1964
12	ст. Анетівка	О	Ф.А. Козубовський	1931	в/палеоліт- мезоліт?	Козубовський, 1933, 1935
13	печера Іллінка	О	Т.Г. Грицай, А.Д. Роцин, А.В.Добровольський П.Й. Борисковський, П.П. Єфименко, І.Г.Підоплічко, І.В. Сапожников, Г.В. Сапожникова	1938-1940; 1945-1946; 2000-і	Мустье-РВП (27,5 трт)	Грицай, 1958; Роцин, 1939; Підоплічко, 1949; Замятнин, 1950; Добровольський, 1950; Борисковський, 1953; Сапожников, 2005
14	кр/обр. майст. Новоклінівка II	Д	П.Й. Борисковський, Ю.Г. Коваль	1949, 1950, 1990-і	в/палеоліт	Борисковський, 1953; Коваль, 2008
15	ст. Кайстрова балка VI	З	О.В. Бодянський, Д.Ю. Нужний	1966, 1978-1985	епігравет	Смирнов, 1973; Нужний, 1999
16	ст. Велика Акаража	О	В.І. Красковський, П.Й.Борисковський І.В. Сапожников	1955, 1959, 1961, 1988-1993	епігравет (19-18 трт)	Борисковський, Праслов, 1964; Сапожников 2003
17	б/ш ст. Сагайдак	М	В.Н. Станко, Г.В. Григор'єва	1967	епіоріньяк (20-21 трт)	Станко, Григор'єва 1977

18	м/зн. Зелений Хутір	О	А.В. Гудкова, І.В. Сапожников	1969, 1984-1986	оріньяк	Сапожников, 1994
19	2/ш ст. Федорівка	Д	О.О. Кротова, Б.Ю. Міхлін, М.Л. Швецов	1972, 1978-1985	епігравет (ш. 1:14, 6 трт ш. 2: 15,2 трт)	Кротова, 1986
20	ст. Янісоль	Д	О.О. Кротова, Б.Ю. Міхлін, М.Л. Швецов	1972, 1977-1979	епігравет (13 трт)	Кротова, 1986
21	ст. Говоруха	Л	О.О. Кротова	1975-1976	епігравет (17-20 трт) -?	Кротова, 1986
22	ст. Ями	Л	М.І. Тарасенко, К.І. Красильников, О.О. Кротова	1977, 1980, 1982	гравет (23-19 трт) -?	Тарасенко, Красильников, 1978; Кротова, 1986
23	ст. Рогалик II (пункти А.В, С, Д)	Л	М.І.Тарасенко, Д.Я. Телегін, О.Ф. Горелік	1974, 1975, 1987-1990	осокорівська АК	Телегін, Тарасенко, 1983; Горелік, 2001
24	ст. Рогалик III	Л	М.І. Тарасенко, Д.Я. Телегін, О.Ф. Горелік	1975, 1990-1993	осокорівська АК	Телегін, Тарасенко, 1983; Горелік, 2001
25	ст. Рогалик V	Л	О.Ф. Горелік	1980	осокорівська АК	Горелік, 2001
26	ст. Рогалик VII (разом із п. Рогалик VI, IX, XIII)	Л	О.Ф. Горелік	1980-1990-і	епігравет (11,4 трт)	Горелік, 2001
27	ст. Рогалик IX	Л	М.І. Тарасенко, О.Ф. Горелік	1978, 1991	осокорівська АК	Горелік, 2001
28	ст. Передільське I (разом із п. II, III, IV)	Л	М.І.Тарасенко, О.Ф. Горелік	1989-1991, 1995	осокорівська АК	Горелік, 2001
29	кр/обр. майст. Висла Балка	Д	Е.Є. Кравченко, О.В.Клесник, Ю.Г. Коваль	1990; 1992-1997	в/палеоліт, епігравет	Колесник (ред.), 2002
30	кр/обр. майст. Синичено	Хр	І.А. Сніжко	1988	в/палеоліт	Сніжко, 2006
31	ст. Каштаєва балка	З	Б.Д. Михайлов	1975	епігравет	Михайлов 2003
32	2/ш ст. Юрїївка	З	Г.Н. Тощев, О.В. Тубольцев	1986, 1993	епігравет	Кабалія, 1999
33	б/ш ст. Ук-раїнка I	Д	Н.С. Котова	1996	епігравет	Котова та ін., 2000
34	2/ш ст. Ворона III	Дн	Д.Ю. Нужний, О.В. Бодянский	1978, 1979, 1992	оріньяк, епігравет	Нужний, 1994
35	б/ш ст. Міра	З	І.Б. Писарев, В.М. Степанчук, В.Ю. Коен	1995, 2000-і	РВП (27-28 трт)	Степанчук та ін., 2004; Степанчук, 2013
36	ст. Леонтіївка	Х	М.П. Оленковський	1974, 1978-1980	осокорівська АК (12,1 трт)	Оленковський, 1991
37	2/ш ст. Дмитрівка	Х	А.І. Кубишев, М.П. Оленковський	1982, 1985-1990	епігравет (16,5 трт)	Оленковський, 1991, 2000
38	2/ш ст. Нововолодимирівка II (н. ш.)	Х	М.П. Оленковський	1982, 1984-1987	епігравет (19,3 трт)	Оленковський, 2000
39	2/ш ст. Вознесенка IV (сер. шар)	Х	М.П. Оленковський	1988, 1990-1993	епігравет (19,4 трт)	Оленковський, 1991, 2000
40	ст. Солоне озеро VI	Х	М.П. Оленковський	1989, 1990	епігравет (13 трт)	Оленковський, 1991, 2000
41	2/ш ст. Солоне озеро IX	Х	М.П. Оленковський	1989-1991	епігравет (13,4 трт)	Оленковський, 1991, 2000

42	ст. Солоне озеро IXa	X	М.П. Оленковський	1989-1992	епігравет (14,8 трт)	Оленковський, 1991, 2001
43	2/ш ст. Солоне озеро Ia	X	М.П. Оленковський	1989, 1990	епігравет (12,7 трт)	Оленковський, 1991, 2000
44	ст. Анетівка I	M	В.Н. Станко, С.П. Смольянінова, І.В. Піструїл	1978, 1981, 2014, 2018	епіоріньяк	Смольянінова, 1990; Піструїл, 2018
45	ст. Анетівка II	M	В.Н. Станко, І.В. Піструїл	1978-2007; 2008-2019	епігравет (19-18 трт)	Станко и др., 1989 Главенчук, Піструїл, 2018
46	ст. Івашково VI	O	В.Н. Станко, С.П. Смольянінова	1972-1976	в/палеоліт	Смольянінова, 1990
47	ст. Серединний Горб	O	В.Н. Станко, С.П. Смольянінова	1973, 1976	фінальний в/палеоліт	Смольянінова, 1990
48	м/зн. Івашково поле	O	Д.Н. Малецький	1972, 1973	в/палеоліт	Смольянінова, 1990
49	м/зн. Червона Гребля	B	В.Н. Станко, С.П. Смольянінова	1973	фінальний в/палеоліт	Смольянінова, 1990
50	ст. Царинка	O	В.Н. Станко	1973	осоковівська АК	Смольянінова, 1990
51	ст. Ліски	O	С.П. Смольянінова	1985, 1987	в/палеоліт (23,7 трт)	Смольянінова, 1990
52	ст.-майст. Кам'янка	Xp	І.А. Сніжко	2004, 2000-і	епігравет (13 трт)	Сніжко, 2007

Умовні позначки та скорочення:

Л – Луганська, Д – Донецька, З – Запорізька, Дн – Дніпропетровська, О – Одеська, М – Миколаївська, Хр – Харківська, Х – Херсонська, В – Вінницька
 в/палеоліт – верхній палеоліт; РВП – ранній верхній палеоліт;
 трт – тис. років тому (некаліброваних); ст. – стоянка: б/ш – багатошарова, 2/ш. – двошарова;
 м/зн. - місцезнаходження; майст. – майстерня; кр/обр. – кременеобробна